

O kritériu II (metodické okénko)

Kritérium II.

Autor: Blanka Munclingerová (Netopilová)

Úvod

Když se poprvé v naší krátké debatní historii objevil koncept "kritérium", byl význam, smysl a účel tohoto konceptu oříškem nejen pro debatéry, ale také pro jejich kouče a rozhodčí. Trvalo dlouho, než "kritérium" v debatním smyslu tohoto slova vešlo v život a bylo nejen pochopeno, ale začalo se v debatách i běžně používat.

S postupem času se, vcelku pochopitelně, v souvislosti s užíváním kritéria ustavily jisté stereotypy ve vztahu k jeho tvorbě, používání a také napadání. Debatní praxí se ustavila nepsaná pravidla, úzus. Tato nepsaná pravidla však ne zcela přesně odpovídají pravidlům psaným, v soutěžní debatě jediným platným a zavazujícím.

Tento článek si tedy klade za cíl znovu osvětlit nejen roli, ale také způsob výběru pro danou debatu vhodného kritéria, užívání a způsoby napadání kritéria oponentní stranou. Vzhledem k tomu, že u tezí hodnotových je kritérium popsáno jako definice hodnotícího výrazu, vztahují se - v této situaci - na něj notoricky známá pravidla týkající se definice v debatě. Proto se zde soustředím na problematičtější povahu kritéria u tezí návrhových.

Konflikt hodnot a kritéria

Nejprve si zkusme znovu připomenout, co je kritérium, jaká je jeho role v debatě formátu KPDP. Základem "filozofie", která se skrývá za soutěžní debatou formátu KPDP je vést spor o platnost takové teze, která nabízí spor, v němž na žádné straně neexistuje absolutní pravda. Je to spor o principy, zásady či hodnoty. Každá obhajoba, má-li být přesvědčivá, musí vycházet z určité koncepce "dobra". - snažíme se vysvětlit, je dobré něčeho konkrétního dosáhnout, že je dobré něco udělat, že je správné za určitý cíl/hodnotu bojovat a třeba pro její dosažení i něco obětovat.

Jak již víme, kritérium u návrhové teze má pro obhajobu či vyvracení teze představovat právě tento hodnotový základ, díky němuž lze dojít k závěru, že je dobré navrhované kroky uskutečnit (příp. nepodnikat). Takovými hodnotami mohou být například spravedlnost, bezpečí, svoboda, tolerance, pravda atp. Při sestavování argumentační linie je třeba vědět, která hodnota je v daném kontextu nejdůležitější/primární, neboť právě její ní se bude poměřovat úspěšnost obhajoby. Debatéři potom obhajují tezi debaty, přijímají za svůj návrh v ní obsažený, "...protože...kritérium ...protože věříme, že v této souvislosti je nejdůležitější X a uskutečněním návrhu obsaženým v dnešní tezi se nám podaří dosáhnout maximálního X". Aby kritérium splnilo svůj účel, je zřejmé, že to, co prezentuje (hodnota, zásada, princip) musí být vnímáno jako dobré/správné nebo přinejmenším výhodné. Jedině tak může obhajoba vycházející či směřující k takovému kritériu být přesvědčivá.

Výběr kritéria

Pro vedení úspěšné obhajoby či úspěšného zpochybnění platnosti teze je velmi důležitý výběr vhodného kritéria. Je zřejmé, že pro různé teze budou vhodná také různá kritéria a cílem debatérů je během přípravy odhalit a vytipovat to nevhodnější. Je třeba mít na paměti, že pouhý fakt, že některá z hodnot či zásad je obecně považována za "dobro" či "chtěné" neznamená ještě, že bude v každé debatě představovat vhodné, nezpochybnitelné kritérium. Např. obecně lze "hospodárnost" považovat za pozitivní vlastnost, nicméně pokud budeme uvažovat o tom, zda obnovit trest smrti, nebude takto zvolené kritériu představovat hlavní podstatu tohoto morálního problému, kde mnohem podstatnější význam má hledisko vnímání spravedlnosti, bezpečnosti a humanity. Je také zřejmé, že i když hodnoty jsou chápány pozitivně, mohou být ve vzájemné opozici. Konflikt hodnot je běžný a některé teze jej přímo nabízí (viz *Discovering the World Through Debate*) - například budeme-li debatu o oprávněnosti zvyšování pravomocí státu a jeho represivních složek, bude na jedné straně stát otázka bezpečnosti občanů a na straně druhé jejich osobní svoboda, přičemž jedné hodnoty lze dosáhnout či ji maximalizovat jen na úkor té druhé. V takovéto situaci by ideálně konflikt v debatě měl představovat právě spor mezi těmito dvěma hodnotami. Je tedy zřejmé, že debatérům nestačí představit/sledovat jakékoliv obecně přijatelné a pozitivně vnímané kritérium. ale takové, které bude zároveň pro daný kontext obhajitelné jako nejdůležitější. Jinak takovému kritériu vždy hrozí, že bude oponenty úspěšně napadeno!

Dvě kritéria v debatě

Každý z týmů účastných v debatě má samozřejmě právo vybrat si směr, jakým se bude ubírat jeho argumentace a cíl, kterého je záhodno v dané souvislosti dosáhnout. Vzhledem k tomu, že některé teze nabízí takovýchto možných obecně akceptovatelných cílů více, nelze straně negativní upřít právo přinést pro obhajobu své argumentace (druhý plán debaty, tzv. negativní konstruktivní linie popírající platnost debatované teze) také vlastní kritérium. Jak jsem zjistila, je pro mnohé debatéry i rozhodčí toto zjištění překvapivé. Bude to zřejmě vinou jednoho z oněch zažitých stereotypů - debatéři i rozhodčí si zvykli chovat se ke kritériu jako k definici a na kritérium se začaly uplatňovat stejná pravidla. Z toho vzniklo přesvědčení, že kritérium může být pouze jedno a pokud je rozumné a obecně přijatelné, je nenapadnutelné a v celé debatě je v takové situaci třeba pracovat s předneseným kritériem. Tato představa je však mylná! V Rukoveti rozhodčího, bod 2.1 se výslovně píše: "V případě, že se negativní strana rozhodne představit vlastní konstruktivní linii, buď přijme za vlastní kritérium afirmativní strany, nebo představí kritérium vlastní!"

Jak bude tedy taková debata se dvěma kritérii vypadat? Strana afirmativní představí svůj cíl (kritérium), ke kterému návrh směřuje a který bude ospravedlnitelný a chtěný, pokud tohoto pozitivního cíle dosáhne. Negativní strana tento cíl (kritérium) přijme, uzná jeho důležitost a bude se snažit svou argumentací dokázat, že návrhem (naplněním teze, tedy tezí) nebude cíle dosaženo. Poté, co splní tuto svou povinnost (první, povinný plán debaty), představí vlastní úhel pohledu na danou problematiku (negativní konstruktivní linii, tzn. druhý, fakultativní plán debaty), kterou se bude snažit prokázat, že neplatí samotná teze debaty, že návrh není "chtěný" nejen proto, že jím nelze dosáhnout afirmativního cíle, ale navíc způsobí negativní důsledky tím, že naruší jinou, rovněž chtěnou hodnotu. Například, pokud má afirmativní strana obhájit správnost zavedení školného na vysokých školách, stanoví si např. jako kritérium "dostupnost vyššího/univerzitního vzdělání většímu počtu lidí". Strana negativní uzná že cíl je žádoucí, že dostupnost vzdělání je skutečně třeba zvýšit, ale bude argumentovat, že daný návrh k tomuto cíli nepovede (první plán). Navíc však ve své vlastní argumentační

linii bude chtít ukázat, že zavedení školního povede k vytvoření nerovných možností mezi uchazeči o studium a studenty. Pokud by však negace přijala afirmativní kritérium, připravila by se v debatě o možnost s tímto směrem argumentace vůbec "vyrukovat", protože by nijak nenaplňoval (neg. směr argumentace) afirmativní kritérium. Bude proto jen správné, když negace pro svou konstruktivní linii zvolí jiné kritérium - cíl, kterého by v dané problematice bylo rovněž velmi vhodné a správné dosáhnout.

Jak debatu se dvěma kritérii rozhodnout?

Asi se to, zatím, v české debatní soutěži nebude stávat často, v každém případě by rozhodčí měl být i na takovou možnost (existenci 2 kritérií – u každé konstruktivní linie jednoho) připraven. Existují čtyři modelové situace, ve kterých se může rozhodčí ocitnout:

1. afirmativní linie - vyvrácena, negativní linie - obhájena => vyhrává negace
2. afirmativní linie - obhájena, negativní linie - vyvrácena => vyhrává afirmace
3. afirmativní linie - vyvrácena, negativní linie - vyvrácena => vyhrává negace (afirmativní strana nesplnila svůj primární úkol v debatě)
4. afirmativní linie - obhájena, negativní linie - obhájena => tato situace jediná nedává jednoznačnou odpověď, kdo bude vítězem debaty. Z debaty se vlastně stane spor o to, zda je nejdůležitější naplnění jedné hodnoty, nebo "pošlapání" jiné. Nejčastěji půjde asi o konflikt hodnot. V takovém případě vyhraje ten, kdo prokáže, že jeho kritérium je v debatě důležitější, má větší váhu. Pokud z vystoupení debatérů nebude tento fakt jasný, zváží kritéria sám rozhodčí. Poznámka r.b.: V této věci má nezastupitelnou roli shrnutí třetích mluvčích. (Pozor, pokud negace rezignuje na to ukázat, proč by měla být negativnímu kritériu přikládána větší váha je to chyba negativní strany a jako důležitější by mělo být bráno afirmativní kritérium podle zásady: co nebylo zpochybněno, platí.)

Negativní strategie útoku na kritérium

Jak už jsme si řekli a ukázali, kritérium představuje velmi důležitou součást argumentace, která přispívá k přesvědčivosti obhajoby. Je proto nasnadě, že každá strana debaty se jej bude chtít maximálně využít pro svůj úkol. Z tohoto pohledu je proto velmi důležité si tezi pečlivě připravit a pokusit se objevit v dané problematice takovou hodnotu, která bude pokud možno ta "nejdůležitější" a nejobhajitelnější. Takovéto kritérium bude pro debatéry mnohem užitečnější, než nějaké účelově zvolené, protože v případě útoku na kritérium bude snadné ukázat neoprávněnost takového postupu oponentů. Takováto příprava je samozřejmě užitečná i negativnímu týmu, který díky ní bude připraven na "nevhodné" kritérium zaútočit.

Strategií k útoku má obecně negativní strana k dispozici několik - tou nejčastěji používanou je útok na platnost jednotlivých afirmativních argumentů, které mají prokázat, že uskutečnění návrhu (teze) povede k naplnění obecně chtěného cíle. Nicméně není to jediný možný směr "útočení". Napadnout lze i samotný základ obhajoby – kritérium. Jak a v jaké situaci tak učinit?

Pokud afirmativní kritérium tak, jak bylo vybráno a předneseno nabízí dostatečný prostor pro vaše vyvrácení a není v rozporu s kritériem, které zaštití i vaši případnou negativní konstruktivní linii, je nejlepší kritérium přijmout. Jakmile však zjistíte, že vaše kritérium se

liší od kritéria afirmativní strany, je třeba se rozhodnout, jak postupovat dál, neboť přijetí takového kritéria pro celou debatu by znamenalo připravit se o možnost přednést část argumentace, kterou jste považovali za důležitou pro zpochybnění platnosti teze. Můžete se vydat obecně trojí cestou:

a/ napadnete afirmativní kritérium a pokusíte se ukázat, že vaše je v daném kontextu mnohem závažnější, důležitější;

b/ napadnete afirmativní kritérium a pokusíte se vytvořit nějaké obecnější kritérium, které by v sobě zahrnovalo obě kritéria -afirmativní, i to vaše (Tento postup je vhodný v situaci, pokud nejste přesvědčeni, že by se Vám podařilo prokázat větší důležitost vašeho kritéria. V tom případě je lepší strategií říci, že kritérium, které by opomíjelo i vaši hodnotu/kritérium, je příliš zužující, nemožňující dobrý spor v debatě.);

c/ souhlasíte s tím, že afirmativní kritérium je důležité (zvláště, pokud víte, že máte dost prostoru na protiargumentaci na tomto poli) a přijmete ho pod posouzení afirmativní linie, nicméně při představení vlastní linie představíte i vlastní kritérium, které vaši argumentaci zastřeší. Můžete buď postavit věc tak, že obě kritéria jsou velmi důležitá a k obhájení platnosti teze je třeba, aby afirmace naplnila obě, nebo obě kritéria postavit do opozice a snažit se ukázat, že se navzájem vylučují nejen ona kritéria, ale zároveň obě argumentační linie. V takovém případě nelze, aby obě platily současně. Prokáže-li negace platnost vlastní argumentace - vyhraje (pozn. r.b.: Za samozřejmé se potom považuje, že nám negace řekne, že platí-li jejich linie, nemůže tedy platit linie afirmativní = první plán debaty).

Další možnou cestou, kterou se při zpochybnění afirmativní obhajoby může strana negativní ubírat, je žádat po straně afirmativní vysvětlení či upřesnění kritéria. Dle pravidel debaty afirmace nemusí podávat explicitně vysvětlení, proč si vybrala to které kritérium a proč jej považuje za klíčové pro danou debatu. Nicméně jasno by v tom strana afirmativní mít měla. Ne vždy je však toto pro afirmaci zvykem a případným dotazem může negace upozornit právě na fakt, že afirmace na tyto otázky nemá odpověď. V takové situaci bude pro negaci lehčí ukázat, že naplnění kritéria nemusí nutně znamenat, že teze platí, neboť nebyla prokázána důležitost, či důvod, proč by kritérium mělo být naplněno. Podobné to může být u otázky směřující k objasnění kritéria - čili co si máme pod touto hodnotou/kritériem představit? Tu lze uplatnit zejména u kritérií vágních (např. "dobro pro společnost" apod.) nebo u hodnot, které mohou být víceznačné, jako např. "spravedlnost" - tu lze chápat např. jako a/ rovnost šancí, b/ zachování práva a potrestání těch, kdo ho porušují, c/ naplňování "přirozených" povinností (chápaných v rámci přirozeného práva, etiky) každého člověka, d/ měření všem stejným metrem, a pod. Dotaz na osvětlení takového víceznačného kritéria může buď "pouze" osvětlit situaci a udělat jasno v debatě, nebo odhalí, že afirmace v tomto ohledu tápe a nedokáže jasně na dotaz odpovědět, což bystrá negace dokáže vždy využít ve svůj prospěch. Navíc se může stát, že obě strany sice s kritériem samotným souhlasí, ale nesouhlasí s jeho interpretací. Úkolem obou stran pak bude prokázat, že jejich pojetí a chápání daného kritéria je v nějakém ohledu lepší, správnější, důležitější.

Pokud se strana negativní rozhodne nějakým způsobem kritérium napadnout a vyvolat spor o kritérium, musí pamatovat na to, že tímto útokem na sebe vezme dvojí břemeno. Z logiky věci je sice pravda, že pokud oponující tým kritérium zdiskredituje, budou rovněž argumenty takového kritérium podporující týmu málo ku prospěchu. Nicméně negace nemůže předem čekat a předpokládat, že se jí podaří přesvědčit rozhodčí o tom, že uspěli. Proto je důležité neopomenout věnovat se také vyvracení afirmativní argumentace jako takové (co kdyby to s

kritériem "nevyšlo" ...). Správný postup negace by měl vypadat asi následovně: "S kritériem nesouhlasíme, protože.... . A i kdybychom snad připustili, že kritérium správné je, s čímž ovšem nesouhlasíme a v průběhu debaty vám to svojí argumentací dokážeme, ukážeme vám, že argumentace afirmativní strany ani tak přesvědčivě neprokázala, že tohoto kritéria dosáhne, a to z těchto důvodů: ..."

Závěrem

Tento článek si kladl za cíl rozbourat některé z přežívajících mýtů a poskytnout metodický základ i inspiraci pro tvorbu a přípravu širšího spektra strategií v debatě – jak "obranných", tak zejména "útočných", které otvírají cestu k tomu, co už nám dlouho v Česku chybí: debatě, ve které bude klíčovým sporem střet mezi hodnotami.

Mgr. Blanka Munclingerová, září 2002

s poděkováním za inspirativní názory a podněty Jiřímu Novákovi a Johnu Wickhamovi a Mgr. Renému Brindovi za přepsání a pilnou práci glosátora.
